

Sessió de la Secció Històrico-Arqueològica a Perpinyà (Octubre de 2004). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. 2005.

Aquest opuscle aplega sis conferències que es realitzaren a Perpinyà en una sessió de la Secció Històrico-Arqueològica l'octubre de 2004. En el pròleg d'aquest recull Albert Balcells assenyala que les sis intervencions van ser motivades, unes, per donar compte dels resultats de les investigacions de projectes de l'Institut relacionats amb la Catalunya del Nord; i les altres es van fer per a l'ocasió. En el primer cas s'inclouen les d'Anscari M. Mundó, Eulàlia Duran i Xavier Barral; i en el segon cas, les intervencions d'Eva Serra, Josep Massot i Francesc Fontbona. Configuren un ampli ventall d'interessos i estudis que ofereix la cultura nord-catalana.

La primera comunicació que presenta aquesta publicació és d'Anscari M. Mundó, titulada *La documentació a la Catalunya Nord anterior a l'any 1000. Catalunya carolíngia. Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*. Analitza les fonts documentals de la Catalunya del Nord anteriors a l'any 1000 partint dels fons on es conserven i la procedència de la informació. Aquesta intervenció reflecteix la tasca realitzada en el projecte de recerca «Catalunya carolíngia», que recull i publica els documents anteriors a l'any 1000 que fan referència als comtats catalans. El punt de partida per a la confecció del volum de *Catalunya carolíngia* és el lliurament per part de Pere Ponsich de vuit carpetes que contenien notes manuscrites seves, fotocòpies d'edicions i còpies del fons Fossà dels Arxius dels Pirineus Orientals. Tota aquesta documentació, una vegada informatitzada, i després d'excloure i afegir documents, resultà formada per 650 unitats. Mundó detalla la procedència, la distribució de la localització i la quantitat numèrica existent dels documents en cada arxiu o biblioteca i assenjala si ha estat inventariada o publicada.

Mundó ressegueix els fons que guarden aquesta documentació nord-catalana dels s. IX-X, entre els quals destaquen la Biblioteca Nacional de França, els Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals com els que en contenen més. I destaca com una altra font documental important les edicions prínceps, és a dir, les que han editat per primera vegada algun document nord-català dels s. IX-X.

Pel que fa als fons que guarden aquesta documentació anterior a l'any 1000, els principals –Biblioteca Nacional de França i els Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals– guarden aquests documents en les col·leccions que posseeixen, com ara les Baluze, Doat i Moreau, i el fons Fossà dels Arxius Departamentals. Els altres fons que Mundó ressegueix són l'Arxiu de la Corona d'Aragó, la Biblioteca de Catalunya, l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell, els Arxius Departamentals de l'Aude i l'Arxiu Capitular de Vic. Presenta, doncs, la distribució territorial dels documents que conformen el setè volum de la *Catalunya carolíngia*, que il·lustra la tasca que es fa en aquest projecte de publicar tota aquesta documentació, unifica la diversitat de la localització dels documents i alhora en facilita l'accés. Així, Anscari M. Mundó detalla el procés de recopilació realitzat per aplegar la documentació nord-catalana inclosa en el volum de *Catalunya carolíngia* i d'aquesta manera queda palesa la importància de les fonts documentals i la necessitat de donar-les a conèixer.

La segona comunicació és l'aportació d'Eva Serra. Es titula *La representació de la Catalunya Nord a les institucions polítiques catalanes abans de l'annexió amb França*. Serra inicia la seva intervenció advertint del fet que una sèrie d'esdeveniments històrics han creat malentesos en la denominació dels comtats i en la denominació duplicada de Principat-Comtat i Catalunya-Principat de Catalunya, que reflecteix la no concordança territorial entre els vells comtats i la denominació *comtat*.

Assenjala també la necessitat de sistematitzar en un estudi l'ús simultani d'aquestes denominacions i en dóna mostres. Serra demostra com aquests malentesos que es produïen queden reflectits i documentats en el procés del protonotari de les Corts de Montsó de 1585, la crida de les corts de 1563-64, en què sota la denominació de Catalunya s'inclouen els comtats nord-catalans. A partir d'aquí destaca la notable representació nord-catalana en les institucions polítiques catalanes, és a dir, la integració política de la Catalunya del Nord en les institucions catalanes –quan es fa referència a l'estament eclesiàstic, es parla del bisbe d'Elna, l'abat de Sant Martí del Canigó, l'abat de Sant Miquel de Cuixà, entre altres; els nobles, cavallers i donzells com els Giginta, Oms o Cahors; i els municipis amb representació foren Tuïr, Vilafranca de Conflent, Cotlliure, Salses, el Voló i Argelers. Destaca també que en les corts de 1626 i 1632 el Conflent i el Rosselló eren les vegueries més representades demogràficament, i que en les corts de la revolució de 1640 hi assistiren més municipis nord-catalans. Si la integració política queda clarament definida a partir de la notable representació de comtats i síndics nord-catalans, Eva Serra tracta també la qüestió de la integració territorial de la Catalunya del Nord amb el Principat de Catalunya. En aquest cas Serra parla de vegueries i sotsvegueries, que apunta que era la denominació de la Diputació del General i que fiscalment funcionaven com a col·lectes, que estaven organitzades també segons la divisió territorial. Un altre aspecte important en la representació institucional política nord-catalana que detalla

Eva Serra és el sistema d'eleccions –les insaculacions– per al govern de la Generalitat, en què cada braç insaculava els representants per al seu estament. Així, en els segles *xvi* i *xvii* hi hagueren diputats del bisbat d'Elna, de les vegueries de Perpinyà, Conflent i Cerdanya i de les viles de Perpinyà i Puigcerdà –Serra dóna una llista de les persones que esdevingueren diputats i assenyala que després de 1659 hi continuaren havent representants de les vegueries nord-catalanes i remet als estudis que s'han fet sobre la història del Rosselló en els anys anteriors i posteriors a l'annexió a França. Destaca també el creixent afany perpinyanès de separar-se de la Diputació del General pel retrocés econòmic que havia provocat la inseguretat de la protecció de la muralla. En definitiva, Eva Serra apunta que el malentès històric de la duplicitat de la denominació *Principat* i *comtats* ha contribuït a crear una confusió que s'ha produït *a posteriori*, és a dir, en la difusió de la història. I malgrat això i les circumstàncies històriques sovint adverses, demostra que en les institucions catalanes la Catalunya del Nord hi fou representada fins ben entrat el segle *xvii*, més enllà de 1659.

La tercera comunicació és d'Eulàlia Duran i es titula *Corpus textual de la Catalunya Nord: catàleg d'impresos rossellonesos*. Aquesta intervenció dóna compte de la recerca realitzada en el projecte de l'Institut d'Estudis Catalans: *Corpus Textual de la Catalunya del Nord*, i inicialment ens posa en antecedents sobre el projecte i n'explica els orígens. El catàleg d'impresos rossellonesos s'inicia amb una llista fruit del buidatge de bibliografia. Les dates fixades per formar aquest catàleg comprenen des dels inicis de la impremta de Perpinyà (1500) fins a 1840. Destaca que aquesta tasca del buidatge ha donat uns resultats que clarament han superat les expectatives i que els impresos rossellonesos s'han localitzat a les biblioteques de manera dispersa –biblioteques i arxius d'arreu de Catalunya, de la resta d'Espanya, d'Europa i d'Amèrica–, tot i que els principals fons catalans –Biblioteca de la Universitat de Barcelona i Biblioteca de Catalunya– són els que en posseeixen més. S'inclou una taula indicativa de la relació entre el nombre d'impresos i exemplars per segle i la localització o no d'exemplars. A partir d'aquestes indicacions, Duran detalla el mètode que s'ha seguit per a la descripció tipobibliogràfica dels exemplars –«Tipobibliografía Española» de J. Simón Díaz– i el criteri utilitzat per a la sistematització d'un catàleg complet, i exposa l'estat de la qüestió respecte de la cronologia i de l'abast de la tasca realitzada i per realitzar. Pel que fa a la tasca iniciada, assenyala que s'han descrit els impresos incunables i els del segle *xvi*, en què hi ha dos impressors importants –Rosenbach i Sampsó Arbús– i que s'han inventariat més títols dels que fins ara havia inventariat la bibliografia. Aquestes obres del s. *xvi* són de temàtiques religiosa i didàctica, que responen a les necessitats del període. En el període següent, el segle *xvii*, l'activitat i el nombre d'impressors creixen i, conseqüentment, el ventall d'obres també és més nombrós i la recerca en aquest període encara no s'ha conclòs. Pel que fa als darrers períodes, el segle *xviii* i la primera meitat del segle *xix*, s'adverteix que la recerca és encara en una fase inicial, tot i que es té el llistat i s'ha establert els principals impressors i es destaca la continuïtat de les dinasties d'impressors entre finals del segle *xvii* i el segle *xviii* –els Reynier i els Vigé–, la creació de noves impremtes –Le Comte, Magalón, Tastu, Alzine i G. Agel, entre altres– i el fet que el nombre d'impresos publicats en aquest període és notable. Com a apèndix hi ha dues mostres de descripcions d'impresos del segle *xvi* que il·lustren el mètode i, per tant, es tracta d'un projecte que pretén donar compte i estudiar la producció de la impremta nord-catalana, amb la qual cosa es podrà entendre més clarament la cultura impresa a la Catalunya del Nord des del segle *xvi* fins a la primera meitat del segle *xix*, és a dir, la literatura, la història, la religió i la manera d'entendre totes aquestes manifestacions a través dels segles. En aquest sentit, l'aportació de la Catalunya del Nord és destacable.

La quarta intervenció d'aquesta sessió evoca un aspecte que s'allunya de les comunicacions anteriors: la relació de Josep Puig i Cadafalch amb l'arquitectura romànica de la Catalunya del Nord, sota el títol *Josep Puig i Cadafalch, els pirineus i l'arqueologia monumental romànica de la Catalunya Nord*. Xavier Barral ressegueix la trajectòria de la relació de Puig i Cadafalch amb la Catalunya septentrional, i la importància del romànic nord-català en els estudis de l'insigne arquitecte, partint de les idees de Puig i Cadafalch respecte del romànic i els seus orígens islàmics i del fet que en aquest sentit l'arquitecte considera que Catalunya constitueix un enclavament determinant per a

la formació del romànic. La caracterització del romànic, assenyala Barral, Puig i Cadafalch la defineix segons dos períodes de desenvolupament, corresponents als períodes històrics comtals i reials. Barral il·lustra el pensament de Puig i Cadafalch amb nombroses cites de textos de l'arquitecte que mostren i posen de manifest les seves idees, que les portà a l'àmbit europeu i que sempre tenien com a pilar fonamental el romànic del Pirineu, i sobretot el conjunt arquitectònic de Sant Miquel de Cuixà, on dugué a terme les pràctiques de les seves teories realitzant excavacions arqueològiques, i Sant Martí del Canigó. De tot això, Barral en destaca que les idees de Puig respecte de Cuixà són les que actualment tenen més acceptació, mentre que les que relacionen el romànic amb l'art mossàrab actualment no ofereixen garanties per ser considerades fiables i vàlides. Pel que fa a l'obra escrita de Puig i Cadafalch, Barral explica que el projecte de *L'arquitectura romànica a Catalunya* quedà interromput i només en féu un volum, i reproduïx part dels documents conservats a l'Institut d'Estudis Catalans que haurien constituït la continuació de l'obra. Aquests documents ratifiquen la importància de Cuixà per a l'arquitecte i el fet que aquest monestir fou essencial per al desenvolupament del seu pensament arquitectònic i constituïa l'exemple per tractar de la qüestió de la relació de les fronteres i l'art. L'altre conjunt arquitectònic important en el desenvolupament dels estudis de Puig i Cadafalch, Sant Martí del Canigó, per a l'arquitecte constitueix l'exemple clau per definir el primer romànic i que obre els seus lligams amb la Catalunya del Nord. Barral conclou la intervenció plantejant el paral·lisme entre el sentiment nacionalista de Puig i Cadafalch i el fet que posés els seus coneixements sobre l'art al servei del país, i a manifestar clarament que les veritables arrels dels monuments de les terres nord-catalanes eren a Catalunya.

La intervenció que segueix és la que va pronunciar Josep Massot i Muntaner, titulada *Els erudits rossellonesos i l'Institut d'Estudis Catalans*. Massot pren de punt de partida unes paraules d'Antoni Rubió i Lluch en què establia que l'Institut d'Estudis Catalans havia de vetllar pel desenvolupament de la llengua i la cultura catalanes per tot el territori on es parlava català. Per això, remarca que en la *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, d'Albert Balcells i Enric Pujol, s'indica que en l'Anuari de 1907 hi havia un article de Josep Calmette i que en aquests anys l'Institut establí tractes amb Pere Vidal i J. A. Brutails. Així, a part d'aquests tres erudits rossellonesos, Amadeu Pagès, Jean Amade, P. Fouché, Josep S. Pons, P. Ponsich, A. Durliat, J. Becat i P. Verdager són altres erudits rossellonesos dels quals Massot ens explica la relació que tingueren amb l'Institut d'Estudis Catalans. Massot mostra els lligams d'aquests intel·lectuals rossellonesos amb l'Institut a partir del material aplegat a l'arxiu de la institució que conté documentació personal d'aquests erudits. De J. A. Brutails en destaca les cartes que formen part del seu dossier personal que expressen la bona disposició per col·laborar, també remarca que fou membre corresponent de l'Institut i que aquesta col·laboració es reflecteix en les cartes que dirigí a erudits com Josep Pijoan o Josep Puig i Cadafalch. D'Amadeu Pagès en detalla el que conté el dossier personal, en què hi ha unes notes que expliquen els mèrits de Pagès per formar part de l'Institut, com ara els nombrosos estudis sobre literatura catalana medieval i l'edició de la poesia d'Ausiàs March; i remarca que el 1945 fou nomenat membre corresponent de la Secció Històrico-Arqueològica. De Josep Calmette també explica el contingut de l'arxiu personal dipositat a l'IEC, els estudis que realitzà d'història feudal que el dugueren a ser nomenat membre corresponent el 1945. Jean Amade també fou membre corresponent de la Històrico-Arqueològica, avalat pels seus estudis sobre els orígens la Renaixença i pel compromís que adquirí amb els exiliats catalans a França després de la Guerra Civil. Pere Fouché també és un altre erudit rossellonès que fou membre corresponent de la Secció Filològica per la importància de les seves aportacions en el camp de la fonètica i la morfologia que foren cabdals per la gramàtica històrica catalana. I un altre erudit nord-català destacable fou Josep-Sebastià Pons, del qual Massot explica el seu dossier personal de l'arxiu de l'IEC i que el 1961 fou nomenat membre de la Secció Filològica. Pere Ponsich és un altre rossellonès que el 1973 entrà a formar part de la Històrico-Arqueològica i que en el seu dossier personal de l'arxiu de l'IEC s'hi reflecteix la importància de les seves investigacions com a arqueòleg i la contribució a enfortir els lligams entre el Rosselló i Catalunya, les col·laboracions a la *Gran Enciclopèdia Catalana*, a la *Gran Geografia Comarcal de Ca-*

talunya, a la Catalunya romànica i al projecte de recerca *Catalunya carolíngia*. Altres membres corresponents que Massot destaca són Marcel Durliat, historiador del romànic i el gòtic al Rosselló, membre corresponent de la Històrico-Arqueològica el 1964. I recentment Joan Becat, catedràtic de cultures i llengües regionals a la Universitat de Perpinyà; i Pere Verdaguer, fundador de la Universitat Catalana d'Estiu, del Grup Rossellonès d'Estudis Catalans i membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, han estat nomenats membres de la Secció de Filosofia i Ciències Socials el 1991 i 1993 respectivament. Massot augura que en un futur hi haurà noves incorporacions nord-catalanes a l'Institut d'Estudis Catalans que continuaran els lligams de Catalunya amb el Rosselló.

I finalment la intervenció de Francesc Fontbona clogué la sessió amb *Notes sobre les relacions artístiques modernes Catalunya Nord-Catalunya Sud*. Fontbona aborda l'estat de les relacions artístiques entre el Nord i el Sud entre els segles XIX i XX, menys fluïdes d'ençà que s'establí la frontera política, és a dir, des que el Rosselló formà part de França i les relacions artístiques es dirigiren més cap a París que cap al Principat. Tot i aquesta situació adversa, Fontbona assenyala que hi hagué excepcions, que són les que han fet sobreviure les relacions entre els artistes: Lluís Rigalt, un pintor barceloní que va fer dibuixos de Perpinyà i els pintors catalans que hagueren d'exiliar-se al s. XIX, com Josep Berga i Joan Vayreda. Un altre factor de relació és el veïnatge. La proximitat geogràfica afavorí que pintors empordanesos i de la Cerdanya creuessin la frontera per anar a pintar en terres rosselloneses, com és el cas de Pere Borrell del Caso i els seus fills Ramon i Juli Borrell Pla i d'altres pintors que els acompanyaven; i fins i tot Santiago Rusiñol passà al país veí per anar a pintar. Però Francesc Fontbona remarca que aquestes relacions s'emmarquen en la normalitat entre dos territoris veïns, tot i que a principis del s. XX J. A. Brutails difongué la seva activitat d'historiador de l'art a la Catalunya del Nord per la Catalunya del Sud. I en aquests anys també hi ha un fet destacable en aquestes relacions artístiques: l'exposició a la Sala Parés de Barcelona d'artistes del Rosselló. Gustau Violet, Esteve Terrús, Daniel de Monfreid i Lluís Bausil són els noms que Fontbona cita en aquesta exposició i a efectes pràctiques aquestes relacions es complementaven amb el fet que l'escultor Violet fongués els bronzes a la joieria Masriera. El ressò en la premsa d'aquesta exposició creà unes expectatives que Fontbona assenyala que no tingueren gaire continuïtat. Només Violet tornà a exposar a la capital catalana de manera col·lectiva els anys 1910 i 1971, i de manera individual el 1914 i 1924; i es relacionà amb els escultors Miquel Oslé i Manolo Hugué. Un altre exemple que es mostra és el d'Aristides Maillol, que exemplifica la poca comunicació entre les dues terres. Maillol havia iniciat a principis del s. XX el Noucentisme i, en canvi, Eugeni d'Ors no el citaria mai en les enumeracions de personatges noucentistes. Tot i això, però, Fontbona assenyala que Maillol facilità els vincles entre els dos territoris quan recomanà que un escultor gironí executés les escultures d'Auguste Renoir i Prudenci Bertrana; anys més tard, donava fe de la catalanitat de Maillol en un article publicat a *La Pàtria*. Un altre factor d'unió de la Catalunya del Nord i la Catalunya Sud és l'escola de Ceret. En aquesta població s'instal·laren Manolo Hugué, Picasso, Juan Gris, entre altres, que facilità el contacte d'artistes catalans del sud amb la Catalunya del Nord. Les circumstàncies històriques el 1936 tornaren a vincular artistes de les dues Catalunyes, i alguns catalans del sud com Franch-Clapers, Jaume Pla o Carles Fontserè plasmaren en la pintura el pas pels camps de concentració de les terres rosselloneses. Fins i tot alguns d'aquests artistes exiliats, ja en temps de pau, s'establiren al Rosselló, com és el cas d'Antoni Clavé. En definitiva, Fontbona conclou que caldria aprofundir més en la qüestió de les relacions artístiques entre els dos territoris i que probablement encara sortirien més mostres d'aquests vincles, però que tot i així el balanç resultaria igualment pobre.

Així, les intervencions realitzades en aquesta jornada de la Secció Històrico-Arqueològica presenten aspectes diversos referents a la cultura nord-catalana que testimonien que la Catalunya del Nord té una riquesa cultural —el patrimoni documental, la història, la cultura impresa, l'arquitectura, els erudits i l'art— que cal que es continuï estudiant perquè està estretament lligada amb la Catalunya del Principat per les mateixes arrels i per uns vincles que, malgrat tot, encara uneixen les dues terres.